

Міністерство освіти і науки України  
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

**БИГАР ЛЮБОМИР ІВАНОВИЧ**

УДК 371.7/378:796.011.3(477)«19/20»(09)(043.3)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІКУВАЛЬНОГО НАПРЯМУ  
В ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ  
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ  
(друга половина ХХ – початок ХХІ століття)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук



Хмельницький – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник –** кандидат педагогічних наук, доцент  
**Тимчук Людмила Іванівна,**  
Чернівецький національний університет імені  
Юрія Федьковича, доцент кафедри загальної та  
соціальної педагогіки.

**Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор  
**Приступа Євген Никодимович,**  
Львівський державний університет фізичної  
культури, ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент  
**Василюк Василь Миколайович,**  
Рівненський державний гуманітарний  
університет, доцент кафедри теорії і методики  
фізичного виховання.

Захист відбудеться «05» листопада 2015 р. о 10<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.145.01 у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії за адресою: зала засідань, вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії за адресою: вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013.

Автореферат розісланий «02» жовтня 2015 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради



Б. С. Крищук

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Турбота про здоров'я молодого покоління – це актуальна проблема сучасного українського суспільства. Вона охоплює сукупність взаємопов'язаних питань, які характеризують: організацію професійної діяльності, заняття фізичними вправами, дозвілля, харчування, спорт, медичне обслуговування тощо. Одним із складників цієї сукупності є організація фізичного виховання студентської молоді з вадами здоров'я. Серед чинників, які негативно впливають на здоров'я підростаючого покоління, слід розглядати погіршення соціально-економічної, санітарно-епідеміологічної та екологічної ситуації в країні. Згідно зі статистичними даними Міністерства охорони здоров'я України, за останні три роки збільшилася кількість студентів, які належать до спеціальних медичних груп (СМГ), з 14 % до 19,5 %. Крім того, аналіз стану здоров'я випускників шкіл, які вступають на навчання до ВНЗ, свідчить про те, що мало хто з них розпочинає студентське життя абсолютно здоровим. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України на 2010 р. майже 90 % дітей, учнів та студентів мають відхилення, пов'язані із станом здоров'я.

Несприятлива динаміка стану здоров'я сучасного студентства зумовила пошук дієвих заходів, спрямованих на покращення стану здоров'я студентської молоді та забезпечення вдалого інтегрування в майбутню професійну діяльність. Означена проблема стала предметом уваги значної кількості науковців і практиків (Г. Апанасенко, В. Василюк, І. Вржесневський, Л. Долженко, Є. Захаріна, Є. Приступа, Н. Турчина та ін.). У дослідженнях О. Андрєєвої, В. Білецької, В. Кашуби, Н. Москаленко, С. Футорного особливе значення надається підвищенню рівня фізичного здоров'я студентської молоді, психофізичних та психофізіологічних можливостей, від яких дещо залежать професійна дієздатність, надійність та творче довголіття. Ці риси фахівців вищої кваліфікації традиційно формуються та вдосконалюються в студентські роки засобами фізичного виховання.

Інтенсивне оновлення соціально-економічної, науково-технічної сфери та духовного життя сучасного суспільства зумовлює зрослі вимоги до дієздатності особистості студентів, покликаних брати активну участь в ініціюванні та організації цього процесу. Результати аналізу праць учених (О. Андрєєва, С. Возний, В. Кашуба, Т. Круцевич, В. Татаровський та ін.) свідчать про чітку залежність між здоров'ям, його енергетичними можливостями та організацією й методикою фізичного виховання студентів. Наразі ще мало досліджень, які висвітлюють розробку загальних алгоритмів оздоровлення студентів СМГ у навчальному процесі засобами фізичного виховання. Серед таких – праці Т. Бойчук, О. Левандовського, В. Ляшенка, В. Мазур, Л. Петрук та ін. Зазначимо, що ще й сьогодні практично відсутні роботи, присвячені обґрунтуванню програм занять зі студентами з ослабленим здоров'ям.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (2007 р.), рішення колегії МОН України «Про реформування системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України» (2008 р.) та Державна

програма розвитку фізичної культури і спорту на 2007–2011 рр. декларують провідним критерієм ефективності фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп вищих навчальних закладів здоров'я студентства, що визначається рівнем функціонально-структурної інтеграції організму. У сучасних умовах становлення української державності фізичне виховання набуває особливого значення та актуальності, адже спрямоване на реалізацію державної політики в галузі охорони здоров'я. З огляду на ці аспекти організаційно-методичне забезпечення навчального процесу з фізичного виховання студентів у вищих навчальних закладах, які за станом здоров'я належать до спеціальних медичних груп, передбачає диференційоване викладання практичного матеріалу залежно від стану їхнього здоров'я. Враховуючи роль оздоровчих занять з фізичного виховання для цієї категорії студентів та критичну ситуацію зі станом здоров'я сучасного студентства, назріла нагальна необхідність принципово нового підходу до вирішення проблеми. Згідно із «Положенням про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах» (2006 р.) кожен університет має право складати власну програму з фізичного виховання, враховуючи наявні умови (кліматичні, демографічні, соціальні). Вищезгаданий документ покладено в основу інструктивно-методичної спрямованості занять фізичного виховання у спеціальних медичних групах початку ХХІ ст.

Водночас вагомим чинником у вирішенні стратегічно значущого завдання щодо розробки навчальних програм з фізичного виховання у ВНЗ України є ґрунтовний історико-педагогічний досвід організації навчання студентів у спеціальних медичних групах у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Таким чином, актуальність, історико-педагогічна значущість для сьогодення та відсутність цілісного дослідження зумовили вибір теми дисертації, як-от: **«Становлення та розвиток лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»**.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Розвиток освіти і виховання в Україні й українському зарубіжжі» (номер державної реєстрації 0105U004499). Тему дисертації затверджено вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 3 від 29.04.2010 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 26.03.2013 р.).

**Мета дослідження** полягає в здійсненні аналізу теоретичних та методичних засад розвитку лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів ВНЗ України другої половини ХХ – початку ХХІ століть задля виокремлення шляхів творчого використання одержаних здобутків під час організації фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп у сучасних вищих навчальних закладах.

Реалізація мети зумовила постановку таких **завдань**:

1. Здійснити ретроспективний аналіз становлення лікувального напрямку в фізичному вихованні та його нормативно-правової бази в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

2. Висвітлити організацію навчального процесу в спеціальних медичних групах як основну форму реалізації лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів ВНЗ.

3. Розкрити організаційно-педагогічні засади та принципи фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп.

4. Простежити та узагальнити методика реалізації лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів спеціальних медичних груп упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

*Об'єкт дослідження* – лікувальний напрям у фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів.

*Предмет дослідження* – теоретико-методичні основи розвитку лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів спеціальних медичних груп вищих навчальних закладів України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичний аналіз і узагальнення* літературних джерел та документальних матеріалів; *історико-педагогічний аналіз* філософської, психолого-педагогічної та науково-методичної літератури, нормативних документів – для визначення теоретичних і методичних основ дослідження проблеми становлення та розвитку лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів спеціальних медичних груп у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.; *порівняльно-історичний аналіз* – для виявлення загального і особливого в дослідженнях з проблеми становлення лікувального напрямку зазначеного періоду; *узагальнення, систематизація, синтез* – для пошуку і виявлення історичних джерел, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду з зазначеної проблеми, аналізу різних поглядів науковців на проблему дослідження; *конструктивно-генетичний* – для визначення етапів становлення і розвитку лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів спеціальних медичних груп; *спеціальні наукові методи*: *хронологічний* – для забезпечення розгляду та аналізу досвіду фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в часовій історичній послідовності; *пошуково-бібліографічний* – для вивчення матеріалів наукових досліджень.

**Хронологічні межі дослідження** охоплюють період другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Нижня хронологічна межа визначена 1966 р. – введенням у дію постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого розвитку фізичної культури й спорту». У цей період у дослідженні фізичного виховання осіб з ослабленим здоров'ям виділилася тема конкретного пошуку практичного впливу на ситуацію шляхом цілеспрямованої допомоги студентській молоді безпосередньо під час занять фізкультурою в навчальних закладах. Унаслідок цього в СРСР почав впроваджуватися диференційований підхід у фізичному вихованні й виникло поняття «спеціальні медичні групи».

Верхня хронологічна межа – перше десятиліття ХХІ ст. – пов’язана із суттєвим погіршенням стану здоров’я молоді, що детермінує нагальність і актуальність фізичного виховання населення загалом й лікувального напрямку в фізичному вихованні студентської молоді, зокрема. Вибір верхньої межі дослідження зумовлений введенням у дію Закону України «Про фізичну культуру і спорт» зі змінами та доповненнями від 17.11.2009 р.

**Джерельну базу дослідження** склали: матеріали фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського НАПН України, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Михайла Івасюка, наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, матеріали архіву Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського, Державного архіву Чернівецької області; офіційні документи міжнародного та загальнодержавного рівнів (Ради Європи, ЮНЕСКО, Всесвітньої організації охорони здоров’я, накази Міністерства освіти і науки України, постанови Верховної Ради й Кабінету Міністрів України); науково-педагогічна література з проблеми формування культури здоров’я, організації фізично-оздоровчої роботи в спеціальних медичних групах; монографії, дисертації, автореферати дисертацій, підручники і посібники з педагогіки, психології, медицини, фізичного виховання, валеології, наукові статті в періодичних виданнях, матеріалах науково-практичних конференцій; довідково-бібліографічна література, збірники наукових праць та матеріали періодичних видань України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. («Вопросы физического воспитания студентов», «Вопросы теории и практики физической культуры и спорта», «Вопросы методики физического воспитания», «Готуйся до праці та оборони СРСР», «Проблеми физического воспитания», «Теорія і практика фізичного виховання та спорту», «Физическая культура в научной организации учебного труда студентов педагогического института»).

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що:

– *уперше здійснено* комплексний аналіз теоретико-методичних засад розвитку лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів, виокремлено основні етапи його становлення та еволюцію в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. на фоні перманентних змін у ставленні до збереження здоров’я студентів ВНЗ у державі; *проаналізовано* нормативно-правову базу лікувального напрямку в фізичному вихованні у вищих навчальних закладах України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; *простежено й узагальнено* характерні тенденції розвитку змісту й основних форм організації лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів ВНЗ упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст., а також *досліджено* еволюцію основних педагогічних принципів та організаційно-педагогічних засад реалізації фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп; *обґрунтовано* організацію навчального процесу в спеціальних

медичних групах як основну форму реалізації лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів ВНЗ, яка історично склалася.

*Удосконалено* понятійно-категоріальний апарат дослідження на основі уточнення сутності понять «лікувальний напрям» «лікувальний напрям у фізичному вихованні студентів», «спеціальні медичні групи».

*Подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо сутності лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів ВНЗ як соціальної та наукової проблеми.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в розкритті теоретичних та організаційно-методичних засад фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп у ВНЗ, узагальненні історично сформованих характеристик організації навчальних занять лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів з подальшою їх екстраполяцією в сучасний навчально-виховний процес. Результати дисертаційної роботи покладено в основу розробки авторської програми з фізичного виховання лікувального напрямку студентів спеціальних медичних груп.

Матеріали дослідження, його положення та висновки можуть бути використані при розробці й викладанні окремих тем лекційних занять для студентів спеціальної медичної групи, а також у викладанні професійно-орієнтованих навчальних дисциплін «Фізичне виховання», «Методика фізичного виховання в спеціальних медичних групах», «Теорія і методика фізичного виховання» у процесі підготовки фахівців напрямку «Фізична культура»; написанні навчальних та навчально-методичних посібників, підготовці курсових та дипломних робіт, а також у практичній діяльності сучасних учителів і викладачів фізичної культури.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 10/15-3416 від 18.12.2014 р.), Інституту післядипломної освіти Чернівецької області (довідка № 2/4-840 від 23.12.2014 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 104 від 23.12.2014 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 591/01 від 27.02.2015 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 128 від 05.03.2015 р.).

**Особистий внесок здобувача.** Усі подані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У навчально-методичному посібнику в співавторстві із І. Звездою та В. Крупіцьким особистим внеском здобувача є обґрунтування сутності лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів спеціальних медичних груп упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; у науковій статті у співавторстві із І. Васканом особистим внеском здобувача є висвітлення наукових принципів до формування здорового способу життя та дослідження організаційно-педагогічних засад становлення й розвитку фізичного виховання студентів; у науковій статті у співавторстві із Г. Мардар та В. Крупіцьким особистим внеском здобувача є висвітлення практичних підходів до оздоровлення студентів спеціальних медичних груп; у науковій статті у

співавторстві із Є. Палагнюк особистим внеском здобувача є висвітлення методів оздоровлення при серцево-судинних захворюваннях.

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення та результати дослідження доповідалися на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами» (Чернівці, 2011), «Фізична культура та спорт у навчальних закладах східноєвропейських країн» (Чернівці, 2013), «Naukowa przestrzen Europy – 2013» (Перемишль, 2013), «Efektivni nastroje modernich ved – 2013» (Прага, 2013), «Новини на научния прогрес» (Новости передовой науки) (Софія, 2013), «Педагогічні та психологічні науки: виклики і сьогодення» (Київ, 2014); *всеукраїнських* – «Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами» (Чернівці, 2011), «Неперервна освіта: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (Чернівці, 2012), «Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та здоров'я людини» (Чернівці, 2012), «Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання та спорту у навчальних закладах України» (Чернівці, 2012), «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (Сімферополь, 2013), «Фізична культура та спорт у навчальних закладах східноєвропейських країн» (Чернівці, 2013).

Результати дослідження обговорювалися та отримали схвалення на звітних конференціях, засіданнях і наукових семінарах кафедри педагогіки та методики початкової освіти, а також кафедри фізичного виховання для природничих факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2011–2015 рр.).

**Публікації.** Основні результати дисертації викладено у 21 науковій публікації автора (17 – одноосібні), з яких 9 відображають основні наукові результати дисертації (зокрема 1 публікація – у зарубіжному науковому виданні), 5 – апробаційного характеру, 7 – праці, які додатково відображають наукові результати дисертації.

**Структура та обсяг дисертації.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (332 найменування, з них 19 – іноземними мовами), додатків (4 на 18 сторінках). Основний зміст дисертації викладено на 178 сторінках друкованого тексту, загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки. Робота містить 3 рисунки та 4 таблиці.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, розкрито ступінь її дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи, охарактеризовано хронологічні межі, джерельну базу дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, кількість публікацій та представлено структуру й обсяг дисертації.



У першому розділі – «Теоретичні засади розвитку лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів» – обґрунтовано актуальність лікувального напрямку у фізичному вихованні у зв'язку із погіршенням стану здоров'я сучасної молоді; розкрито сутність лікувального напрямку у фізичному вихованні як наукової проблеми; здійснено ретроспективний аналіз становлення загального лікувального напрямку у фізичному вихованні й проаналізовано етапи розвитку лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів ВНЗ; розглянуто нормативно-правові основи організації лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.).

Визначено, що лікувальний напрям у фізичному вихованні полягає у використанні фізичних вправ, загартовувальних і гігієнічних заходів у системі лікувальних засобів щодо відновлення здоров'я чи окремих функцій організму, знижених або втрачених унаслідок хвороби чи травм. Водночас з'ясовано, що означене питання стало предметом самостійних наукових пошуків лише в ХХ ст. Ретроспективний аналіз показав, що термін «лікувальна фізична культура» увійшов у науковий обіг лише з 1929 р. Вагомий вплив на становлення лікувальної фізичної культури мала Постанова ВУЦВК і РНК УРСР «Про подальші шляхи розвитку фізичної культури в УРСР і Устава про Всеукраїнську, міські та районні ради фізичної культури УРСР» (1930 р.), якою запроваджувався лікарський контроль і санітарний нагляд з боку медиків за місцями занять фізичними вправами. Подальший поштовх у розвитку лікувального напрямку у фізичному вихованні дав Всесоюзний комплекс «Готовий до праці та оборони СРСР», який у 1931 р. став підставою для активної розробки методик лікарського контролю при масових обстеженнях спортсменів і фізкультурників. У госпіталях лікувальні фізичні вправи активно використовувалися в період Другої світової війни, пізніше відбулося їх заглиблення в систему лікувально-профілактичних заходів у різних установах та навчальних закладах (50-ті рр. ХХ ст.).

Установлено, що в кінці 1950-х рр. лікувальна фізична культура утвердилася як навчальна дисципліна. У зв'язку з інтенсивною розробкою теорії та практики лікувальної фізкультури в Радянському Союзі в 1960-тих рр. впроваджувався диференційований підхід у фізичному вихованні, що знайшов відображення в СМГ, які організовувалися у ВНЗ. Результати ретроспективного аналізу уможливили висновок про те, що СМГ набули активного поширення саме в другій половині ХХ ст., що й пояснює визначену нами нижню межу дослідження.

На основі досліджень окреслено такі етапи лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів: 1) 20–30-і рр. ХХ ст. – вивчення санітарно-побутових умов проживання студентства, розробка санітарно-оздоровчих заходів; 2) 40–50-і рр. ХХ ст. – встановлення стандартів фізичного розвитку студентів, бюджету їхнього часу (домінування медичного аспекту); 3) 60–80-і рр. ХХ ст. – соціально-гігієнічні дослідження способу життя, проблем харчування, захворюваності студентів; розроблені пропозиції щодо раціональної організації навчального процесу, оптимізації умов праці та побуту студентів (соціально-медичний аспект); 4) початок 90-х рр. ХХ ст. й до сьогодні – комплексне

міждисциплінарне вивчення проблем здоров'я студентів. Лише протягом третього і четвертого етапів напрацьовано суттєві здобутки в розвитку лікувального напрямку фізичного виховання студентів, які мають порушення здоров'я.

У контексті студіювання історичного підґрунтя лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів нами було проаналізовано відповідну нормативно-правову базу. Установлено, що першим документом, який вплинув на розвиток лікувального напрямку у фізичному вихованні у навчальних закладах другої половини ХХ ст., була Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого розвитку фізичної культури й спорту» (1966 р.), у якій зверталася увага на розширення застосування лікувальної фізкультури. Активному розвитку спортивно-масової роботи з молоддю сприяла Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів УРСР «Про поліпшення керівництва фізичною культурою і спортом в УРСР» (1968 р.). У 1972 р. прийнято Постанову ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про введення нового всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці і оборони СРСР»» (ГПО), було введено в дію новий всесоюзний фізкультурний комплекс. Вагомий поштовх до розвитку оздоровчого напрямку у фізичному вихованні було отримано від введення в дію Постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про дальше піднесення масовості фізичної культури і спорту в Українській РСР» (1982 р.). На основі її прийняття було змінено державну політику в галузі фізичного виховання та спорту з розвитку спорту вищих досягнень та віддано пріоритет масовому та аматорському спорту, спрямованому на оздоровлення організму.

Суттєві зміни щодо розвитку нормативно-правової бази лікувального напрямку у фізичному вихованні відбулися лише на початку ХХІ ст. Усі нормативні документи, що прямо чи опосередковано стосувалися лікувального напрямку, поділено на чотири рівні. *Перший рівень* – спеціальні закони, які визначають основи державної політики щодо фізичної культури і спорту в сфері освіти (закони України: «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фізичну культуру і спорт»). *Другий рівень* – постанови та накази (Накази МОН України «Про нормативні документи з фізичного виховання» (1998 р.), «Про затвердження Примірною положення про організацію і зміст роботи кафедри, предметної (циклової) комісії фізичного виховання вищого навчального закладу» (2004 р.), «Про Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах» (2006 р.). *Третій рівень* – укази Президента України з питань розвитку сфери фізичної культури і спорту в системі освіти («Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту» (2004 р.); «Про Національну раду з питань фізичної культури і спорту» (2006 р.). *Четвертий рівень* – нормативні документи, які мають обмежену дію в часі («Концепція державної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2007–2011 роки» (2006 р.).

У другому розділі – **«Організаційно-педагогічні основи лікувального напрямку в системі фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп у ВНЗ (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** – обґрунтовано організацію навчального процесу в СМГ як основну форму реалізації

лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів ВНЗ, розкрито організаційно-педагогічні засади роботи зі студентами СМГ на заняттях з фізичного виховання у ВНЗ та досліджено зміст принципів фізичного виховання на заняттях у СМГ у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

На основі ретроспективного аналізу наукової літератури досліджуваного періоду (праці Б. Ашмаріна, А. Гужаловського, А. Магльованого, Л. Матвеева, С. Присяжнюка, Р. Раєвського, М. Станкіна) розкрито пріоритетні завдання фізичної культури у ВНЗ як невід'ємного складника збереження і зміцнення здоров'я студентів. Установлено, що суть лікувального напрямку у фізичному вихованні полягала у використанні спеціальних фізичних вправ під час організації занять студентів, які за станом здоров'я належали до СМГ. Основними напрямками визнано пропаганду здорового способу життя, розширення фізкультурно-оздоровчих послуг (М. Виленський, А. Тер-Овенесян, Л. Травінська).

З'ясовано, що фізична культура як навчальна дисципліна у СМГ виступає не тільки засобом усунення наявних відхилень у стані здоров'я, але й складником навчання і професійної підготовки студентів, формування в них внутрішньої потреби до систематичних занять фізичними вправами. Лікувальний напрям у фізичному вихованні студентів із порушеннями здоров'я розглядаємо як педагогічну систему, яка базується на вихованні користі систематичної рухової активності протягом усього життя, а також узагальнює досвід покращання стану власного здоров'я засобами фізичної культури і спорту. *Мета* занять з фізичного виховання студентів СМГ передбачала вдосконалення функціональних можливостей органів і систем, уражених захворюванням, компенсацію недостатньої рухової активності, покращання фізичного рівня організму, а також вироблення навичок здорового способу життя.

Викладання фізичного виховання у СМГ в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. було спрямовано на переконання студентів у життєвій необхідності фізичного вдосконалення для покращення стану здоров'я і досягнення високого рівня фізичної та розумової працездатності. Його головними *завданнями* були: вдосконалення функціональних можливостей організму, нейтралізація негативного впливу недостатньої рухової активності та в такий спосіб усунення вад у стані здоров'я й виконання основного завдання роботи зі студентами СМГ – переведення в основну медичну групу. *Формами* проведення таких занять визначено ранкову гігієнічну гімнастику, фізкультурну паузу, активний відпочинок протягом навчального дня, загартовувальні процедури та заходи, а також фізкультурно-оздоровчі та спортивно-масові заходи в перервах між навчанням, які забезпечували здоровий відпочинок і задоволення емоційних потреб, пов'язаних із змістовними розвагами. *Засобами* досягнення окресленої мети встановлено: раціональний режим життєдіяльності, природні фактори, лікувально-гігієнічний масаж, тренажери й широке коло різноманітних загальнорозвивальних і спеціальних фізичних вправ, елементів легкої атлетики, спортивних ігор, рухливих ігор, дозованих прогулянок, оздоровчого бігу, туристсько-піших походів, занять у групах лікувальної фізичної культури та фізичної реабілітації (ЛФК) та ін. Установлено, що у фізичному вихованні

студентів СМГ другої половини ХХ – початку ХХІ ст. реалізовувалися оздоровчі, нормативні, освітньо-виховні, організаторсько-педагогічні цілі.

Аналіз праць науковців та методистів досліджуваного періоду дозволив виокремити організаційно-педагогічні засади, які мали вагомий вплив на організацію фізичного виховання студентів СМГ. До них належать: 1) оздоровчо-профілактичний напрям занять; 2) диференційований підхід; 3) створення позитивної мотивації до занять фізичною культурою; 4) професійно-прикладна спрямованість занять; 5) психологічна підготовка студентів СМГ до занять з фізичного виховання; 6) оволодіння студентами СМГ навичок самоконтролю; 7) поєднання аудиторних форм роботи із самостійною роботою студентів у позанавчальний час.

Узагальнення теоретичного доробку і практичного досвіду науковців другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (Б. Ашмаріна, В. Волкова, М. Виленського, А. Гужаловського, О. Дубогай, В. Кашіріна, Т. Коваленко, В. Краснова, І. Петухова, Р. Раєвського, С. Присяжнюка та ін.), які працювали в галузі організації фізичного виховання студентів, уможливило виокремлення принципів реалізації фізичного виховання у СМГ:

– загальні *соціальні*, які відображали найбільш загальні закономірності функціонування фізичної культури як частини культури і суспільства (усебічного гармонійного розвитку особистості; зв'язку фізичної культури з трудовою й оборонною діяльністю; оздоровчої спрямованості фізичної культури);

– *загальнопедагогічні*: особистісного підходу; фундаментальності; гуманізації; демократизації педагогічного процесу.

– *загальнометодичні*: наочності; свідомості і активності; доступності; систематичності; динамічності; індивідуалізації;

– *специфічні принципи фізичного виховання*: безперервного систематичного чергування навантажень і відпочинку; поступового нарощування педагогічних впливів; адаптивного збалансування динаміки навантажень; циклічної побудови системи занять; пікової і загальноосвітньої адекватності напрямів фізичного виховання.

Установлено, що лише максимально повне врахування організаційно-педагогічних засад та принципів проведення навчальних занять з фізичного виховання студентів СМГ у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. давало очікувані результати. Фізична культура досліджуваного періоду виступала не тільки засобом виховання і поліпшення фізичної підготовки студентів, а й нерідко основним чинником відновлення та зміцнення здоров'я, засобом ліквідації недоліків у фізичному розвитку, корегування та компенсації порушених функцій та джерелом підвищення загальної і розумової працездатності.

У третьому розділі – **«Методичні засади фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** – розкрито основні вимоги до планування та організації навчальних занять зі студентами СМГ; проаналізовано підходи до визначення змісту та методики проведення занять з фізичного виховання в СМГ; охарактеризовано форми, методи й засоби фізичного виховання студентів СМГ.

З'ясовано, що основою для планування фізичного виховання у ВНЗ була наявність державних програм фізичного виховання (Л. Матвеев, А. Новіков, 1976 р.; А. Гужаловський, 1986 р.; Б. Ашмарін, 1990 р.; А. Матвеев, С. Мельников, 1991 р.; С. Канішевський, 1999 р.; Ж. Холодов, В. Кузнецов, 2001 р.; Б. Шиян, 2001 р.; Р. Раєвський, 2003 р. та ін.), які містили науково обґрунтовані завдання та засоби фізичного виховання, комплекси рухових умінь і навичок для засвоєння щодо конкретного контингенту студентів, а також переліки відповідних норм та вимог до розподілу студентів по навчальних групах з урахуванням стану здоров'я, рухового розвитку, фізичної та спортивної підготовленості.

Заняття з фізичного виховання у СМГ у досліджуваній період було оптимальним засобом для досягнення змін, спрямованих на оптимізацію функціонування й усього організму, і його окремих систем. На основі аналізу робіт Е. Булич (1986 р.), І. Глазиріна (2006 р.), А. Магльованого (2006 р.) з питань роботи зі студентами у СМГ встановлено, що основні завдання із фізичного виховання полягали в: підвищенні активності органів та систем організму студентів, ослаблених наявним патологічним процесом в організмі (оздоровчо-профілактичний напрям занять); ліквідації залишкових явищ після перенесеного захворювання (підвищення фізичної та загальної працездатності); розвитку фізичних здібностей та оволодінні руховими навичками, які компенсують наявні недоліки організму (наприклад, гнучкість – порушення постави, координація – парези та паралічі); забезпеченні студентів необхідними знаннями про причини хвороби та методи компенсації наявних недоліків; підвищенні компенсаторних можливостей організму (розгортання механізмів загальної адаптації та збільшення ефективності процесу оздоровлення); формуванні та вдосконаленні основних рухових навичок та умінь прикладної спрямованості, а також навичок особистої гігієни та загартування; виробленні активного свідомого ставлення студентів до подолання проблем у стані здоров'я. Педагогічний процес фізичного виховання у СМГ був зорієнтований на єдність навчання, фізичного вдосконалення та покращання стану здоров'я його суб'єктів.

Фізичне виховання студентів із порушеннями здоров'я передбачало формування мотивації до систематичної рухової активності, а також узагальнення досвіду покращання стану власного здоров'я засобами фізичної культури та спорту. З огляду на зрості масштаби проблем щодо збереження здоров'я молоді Г. Апанасенко, М. Амосов, О. Дубогай, В. Завацький, Л. Іващенко, Т. Круцевич, О. Куц, А. Магльований першочерговим завданням визначили підготовку і впровадження інноваційних навчальних програм, які б забезпечували вимоги держави в сфері гармонійного розвитку, фізичного та психічного здоров'я молоді особи.

Установлено, що на законодавчому рівні (Наказ МОН України № 1078 2008 р. «Про затвердження заходів, спрямованих на реформування системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України») лише на початку ХХІ ст. були закріплені практичні підходи до організації СМГ та груп лікувальної фізичної культури у ВНЗ. Зокрема усі

студенти на основі даних про стан здоров'я, фізичний розвиток та фізичну підготовленість розподілялися на три навчальні відділення: основне, підготовче, спеціальне. Як свідчить аналіз практики організації фізичного виховання, основу змісту у СМГ становила система знань, умінь і навичок теоретичної, методичної та практичної підготовки, оптимізована за складністю захворювання студента. Викладачами фізичного виховання були розроблені методичні підходи до проведення практичних занять з гімнастики, легкої атлетики, лижної підготовки, плавання, спортивних та рухливих ігор.

З'ясовано, що основною формою занять із фізичного виховання студентів СМГ були обов'язкові заняття, передбачені навчальними планами й внесені до загального розкладу занять. Однак фізичне виховання студентів СМГ не обмежувалося тільки навчальними заняттями за розкладом, а здійснювалося й у позаурочний час та передбачало: самостійні заняття в режимі робочого дня (поза розкладом навчальних занять); ранкову гігієнічну гімнастику, виробничу фізичну культуру; масові оздоровчі, фізкультурні й туристичні заходи – заняття в групах загальної фізичної підготовки, «Здоров'я», лікувально-оздоровчого плану та ін.; самостійні заняття студентів СМГ. Загальними функціями занять із фізичного виховання зі студентами СМГ у досліджуваній період були: навчальна, тренувальна, оздоровлювальна, виховна, професійно-прикладна. З урахуванням реальних потреб студентів, стану їхнього здоров'я та фізичної підготовленості, наявної матеріально-технічної забезпеченості, бюджету часу, нами розроблено авторську навчальну програму з фізичного виховання, яка містить теми теоретичної та методичної підготовки.

Узагальнення практичного досвіду організації фізичного виховання студентів СМГ кінця ХХ – початку ХХІ ст. дозволило констатувати, що обсяг методичних прийомів у педагогічному арсеналі викладача значною мірою визначав його професіоналізм та ефективність навчального оздоровчо-тренувального процесу. Творчий викладач протягом своєї практичної діяльності створював щоразу нові прийоми. Зокрема, доволі часто під час проведення практичних занять з фізичного виховання зі студентами у СМГ використовувалися практичні та словесні методи, а також методи демонстрації.

Доведено, що лікувальний напрям у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. полягав у використанні спеціальних фізичних вправ, загартовувальних процедур для реабілітації студентів, які за станом здоров'я належали до СМГ. Фізичне виховання в СМГ було спрямоване на відновлення здоров'я або окремих функцій організму, знижених або втрачених у результаті захворювання чи травм. Фізичне виховання студентів із порушеннями здоров'я передбачало виховання мотивації до систематичної рухової активності, а також узагальнювало досвід покращання стану власного здоров'я засобами фізичної культури та спорту.

## ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало підстави для таких **висновків**:

1. Стан здоров'я сучасного студентства виступає вагомою детермінантою актуальності лікувального напрямку у фізичному вихованні. Результати

емпіричного дослідження свідчать, що питання охорони і зміцнення здоров'я були й залишаються найважливішим складником освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Однак тенденція до погіршення стану здоров'я має прогресивний характер. Як наслідок – загальна кількість студентів України, які належать до спеціальної медичної групи, за останніх 10 років суттєво збільшилася.

Ретроспективний аналіз джерельної бази засвідчив, що з 1929 р. увійшов у науковий обіг термін «лікувальна фізична культура». У дослідженнях лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів ВНЗ виділено чотири етапи. Перший охоплює 20–30-і рр. ХХ ст., коли були розроблені окремі санітарно-оздоровчі заходи та створені методичні засади санітарно-побутових умов проживання студентів. Протягом другого етапу – 40–50-і рр. ХХ ст. – встановлені стандарти фізичного розвитку студентів, проведено соціально-гігієнічні дослідження способу життя, харчування та захворюваності студентів. На третьому етапі – 60–80-і рр. ХХ ст. – закладено методичні основи вивчення студентських колективів й розроблені пропозиції щодо раціональної організації навчального процесу, оптимізації умов праці та побуту студентів. З початку 90-х рр. ХХ ст. розпочався четвертий етап досліджень, який триває й сьогодні, де було проведено комплексне міждисциплінарне вивчення проблем здоров'я студентів, процесу адаптації до студентського життя, активно розвивався лікувальний напрям фізичного виховання студентів.

Аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що першим документом, який мав суттєвий вплив на розвиток лікувального напрямку в фізичному вихованні другої половини ХХ ст., була постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого розвитку фізичної культури й спорту» (1966 р.), у якій зверталася увага на розширення застосування лікувальної фізичної культури. Нормативно-правові основи організації лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) представлено багаторівневою законодавчою базою. Перший (вищий) рівень – спеціальні закони, які визначали основи державної політики щодо фізичної культури і спорту в сфері освіти. Другий рівень – постанови Верховної Ради України та накази Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України. Третій рівень – укази Президента України з різних питань функціонування та розвитку сфери фізичної культури і спорту в системі освіти. Четвертий рівень – програмно-нормативні документи, дія яких обмежена у часі.

2. Проведений аналіз напрацювань науковців другої половини ХХ – початку ХХІ ст. показує, що лікувальний напрям у фізичному вихованні студентів із порушеннями здоров'я розглядався як педагогічна система, що передбачала виховання користі систематичної рухової активності протягом усього життя, а також узагальнювала досвід покращання стану власного здоров'я засобами фізичної культури і спорту. Сутність лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів полягала у використанні спеціальних фізичних вправ під час організації занять студентів СМГ, спрямованих на відновлення здоров'я або окремих функцій організму. Фізична культура у СМГ як навчальна дисципліна

виступала основним складником навчання і професійної підготовки студентів та формувала в них внутрішню потребу в систематичних заняттях фізичними вправами. Головною метою занять з фізичного виховання була компенсація недостатньої рухової активності, покращення фізичного рівня організму, залучення студентів до здорового способу життя на основі пошуку індивідуальних шляхів фізичного самовдосконалення.

Як показало проведене узагальнення тенденцій організації лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів СМГ упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст., найбільш перспективними формами його проведення визнано ранкову гігієнічну гімнастику, фізкультурну паузу, загартовувальні процедури, фізкультурно-оздоровчі та спортивно-масові заходи. В основу змісту фізичного виховання студентів СМГ було покладено систему знань, умінь і навичок теоретичної, методичної та практичної підготовки, яка була оптимізована за складністю захворювання студента.

3. Установлено, що вагомий потенціал щодо розвитку лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів СМГ мали організаційно-педагогічні засади: 1) оздоровчо-профілактичний напрям занять; 2) диференційований підхід; 3) створення позитивної мотивації до занять фізичною культурою; 4) професійно-прикладна спрямованість занять; 5) психологічна підготовка студентів СМГ до занять з фізичного виховання; 6) оволодіння студентами спеціальних медичних груп навичками самоконтролю; 7) поєднання аудиторних форм роботи із самостійною роботою студентів у позанавчальний час. Загальними функціями занять із фізичного виховання зі студентами СМГ у досліджуваній період було визнано: навчальну, тренувальну, оздоровлювальну, виховну, професійно-прикладну. Організація фізичного виховання студентів СМГ підпорядковувалася загальним соціальним принципам всебічного гармонійного розвитку особистості, зв'язку фізичної культури з трудовою і оборонною діяльністю, оздоровчої спрямованості фізичної культури. Провідними на заняттях з фізичного виховання були загальнопедагогічні принципи особистісного підходу, фундаментальності, гуманізації, демократизації педагогічного процесу. Узагальнення теоретичних здобутків та практичного досвіду науковців другої половини ХХ – початку ХХІ ст., які організовували фізичне виховання студентів у СМГ, дозволило виокремити конкретні загальнометодичні принципи (свідомості й активності, наочності, доступності, систематичності, динамічності). В основу організації фізичного виховання студентів СМГ покладено специфічні принципи фізичного виховання, які передбачали безперервне та систематичне чергування навантажень і відпочинку, поступове нарощування педагогічних впливів, адаптивне збалансування динаміки навантажень, циклічну побудову системи занять, пікову і загальноосвітню адекватність напрямів фізичного виховання.

4. З'ясовано, що на початку ХХІ ст. на законодавчому рівні були закріплені практичні підходи до організації СМГ та груп ЛФК у ВНЗ, які передбачали розподіл студентів на три навчальних відділення (основне, підготовче, спеціальне) на основі даних про стан здоров'я, фізичний розвиток та фізичну підготовленість. У процесі дослідження доведено доцільність диференціації



студентів СМГ з різним рівнем фізичної підготовленості та захворювань з урахуванням функціональних показників на основі використання комплексу методик їх вимірювання. Представлено характеристику основних методичних підходів викладачів фізичного виховання до проведення практичних занять (гімнастика, легка атлетика, лижна підготовка, плавання, елементи спортивних ігор, рухливі ігри). Установлено, що організація навчальних занять з фізичного виховання у СМГ характеризувалася низкою психолого-педагогічних особливостей, як-от: поділ студентів на підгрупи за типом захворювань (дозволяло розробити комплекс спеціальних фізичних вправ); заняття складалося із ввідної, підготовчої, основної та заключної частини; для кожного студента індивідуально планувалася спеціальна програма з врахуванням допустимих фізичних навантажень; здійснювався постійний медичний нагляд лікаря; проходило спеціальне планування фізичного розвитку студентів на основі індивідуального та диференційованого підходу; проведення занять із студентами СМГ потребувало постійного урахування змін у їхньому стані здоров'я.

Обсяг методичних прийомів у педагогічному арсеналі викладача фізичного виховання, який організовував заняття зі студентами СМГ у кінці ХХ – на початку ХХІ ст., значною мірою залежав від його професіоналізму. Під час проведення практичних занять з фізичного виховання викладачі найчастіше використовували три групи методів (практичні, словесні та методи демонстрації). Усе вище зазначене дозволяло стверджувати, що теоретичні і методичні засади розвитку лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів СМГ, які реалізовувалися у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., є сучасними і актуальними.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми становлення і розвитку лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів ВНЗ. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у: вивченні історичного підґрунтя для розробки індивідуальних програм лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів СМГ в умовах ВНЗ; визначенні ролі здоров'язберезувальних технологій в освітньому процесі ХХ – ХХІ ст. та їх впливу на сучасний стан збереження здоров'я студентів; більш ґрунтовному порівнянні вітчизняного та зарубіжного досвіду організації лікувального напрямку фізичного виховання студентів, які мають проблеми зі здоров'ям.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації*

1. Бигар Л. Фізичне виховання засобами народної педагогіки / Любомир Бигар // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 296. – С. 104–108.
2. Фізичне виховання студентів ВНЗ у спеціальних медичних групах : навч.-метод. посіб. / укл. Л. І. Бигар, І. С. Звезда, В. О. Крупіцький. – Чернівці : Рута, 2007. – 93 с.
3. Мардар Г. І. Сучасні можливості оздоровлення студентів спеціальної медичної групи / Г. І. Мардар, В. О. Крупіцький, Л. І. Бигар // Вісник

Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт : наук. зб. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – Вип. 64. – С. 525–528.

4. Бигар Л. Самостійні форми організації занять з фізичного виховання у ВНЗ / Любомир Бигар // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2012. – Вип. 600. – С. 20–25.

5. Бигар Л. Актуальні проблеми організації фізичного виховання студентів у спеціальних медичних групах / Любомир Бигар // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2014. – Вип. 713. – С. 13–19.

6. Бигар Л. І. Деякі аспекти історичних етапів розвитку лікувальної фізкультури в системі освіти / Любомир Іванович Бигар // Науковий вісник Ужгородського національного університету : наук. журн. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2014. – Вип. 30. – С. 21–23.

7. Бигар Л. І. Форми, методи і засоби фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп в умовах сучасного ВНЗ / Любомир Іванович Бигар // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2014. – Вип. 33. – С. 23–26.

8. Бигар Л. Історичні аспекти становлення та розвитку нормативно-правових основ лікувального напрямку фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів України (кінець ХХ – початок ХХІ століть) / Любомир Бигар // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2015. – Вип. 742. – С. 9–17.

9. Бигар Л. И. Компетентность как составляющая в профессиональном развитии преподавателя физической культуры в процессе физического воспитания студентов специальной медицинской группы в Украине [Электронный ресурс] / Любомир Іванович Бигар // SCI-ARTICLE.RU : електрон. період. науч. журн. – 2015. – № 18 (февр.). – С. 79–84. – Режим доступа : [http://sci-article.ru/number/02\\_2015.pdf](http://sci-article.ru/number/02_2015.pdf).

*Опубліковані праці апробаційного характеру*

10. Бигар Л. Фізична реабілітація студентів спеціального навчального відділення / Любомир Бигар // Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 3–5 лист. 2011 р.). – Чернівці : ЧНУ, 2011. – С. 20–22.

11. Бигар Л. Рухливі ігри як засіб фізичного виховання молоді / Любомир Бигар // Неперервна освіта: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 29 берез. 2012 р.). – Чернівці, 2012. – С. 33–35.

12. Бигар Л. І. Формування здорового способу життя у студентів спеціальної медичної групи / Л. І. Бигар // Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та здоров'я людини : матеріали наук.-практ. конф. (Чернівці, 1–2 лист. 2012 р.) / за ред. Я. Б. Зорія. – Чернівці : ЧНУ, 2012. – С. 91–93.

13. Бигар Л. І. Виховання інтересу до занять фізичною культурою / Л. І. Бигар // *Efektivní nástroje moderních věd – 2013 : materialy IX mezinárodní vědecko-praktická conference (27 dubna – 05 května 2013 r.). – Praha : Publishing House «Education and Science»s.r.o., 2013. – Díl. 23 (Pedagogika). – S. 42–46.*

14. Бигар Л. І. Історичні етапи розвитку лікувального напрямку / Л. І. Бигар // *Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні : матеріали Третьої всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (Сімферополь, 26 квіт. 2013 р.) : у 4-х ч. – Сімферополь–Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. III. – С. 141–143.*

*Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації*

15. Бигар Л. Вплив фізичного виховання на формування здорового способу життя / Любомир Бигар, Іван Васкан // *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 331. – С. 17–21.*

16. Бигар Л. Лікарський контроль під час проведення занять з фізичного виховання / Любомир Бигар // *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 342. – С. 206–210.*

17. Бигар Л. Планування навчального процесу з фізичного виховання студентів спеціального навчального відділення / Любомир Бигар // *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 424. – С. 200–205.*

18. Бигар Л. І. Особливості занять фізичного виховання зі студентами, які мають відхилення у стані здоров'я / Любомир Бигар // *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2012. – Вип. 632. – С. 3–6.*

19. Бигар Л. Лікувальна фізична культура як метод оздоровлення при серцево-судинних захворюваннях / Любомир Бигар, Євгенія Палагнюк // *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2013. – Вип. 642. – С. 15–19.*

20. Бигар Л. І. Особливості організації занять з фізичного виховання для студентів, які мають проблеми зі здоров'ям / Л. І. Бигар // *Naukowa przestrzeń Europy – 2013 : materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (07–15 kwietnia 2013 r.). – Przemyśl : Nauka i studia, 2013. – Vol. 22 (Pedagogiczne nauki). – S. 35–38.*

21. Бигар Л. І. Структура культури здоров'я майбутніх фахівців медичного профілю / Л. І. Бигар // *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВНЗ «КГУ», 2014. – Вип. 44, ч. 3. – С. 29–36.*

## АНОТАЦІЇ

**Бигар Л. І. Становлення та розвиток лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України, Хмельницький, 2015.

У дисертації виокремлено та проаналізовано чотири етапи розвитку лікувального напрямку в фізичному вихованні студентів. Представлено характеристику нормативно-правової бази організації лікувального напрямку у фізичному вихованні студентів досліджуваного історичного періоду. Установлено загальні педагогічні підходи до організації фізичного виховання як засобу покращання стану здоров'я студентів спеціальних медичних груп під час навчання у ВНЗ. Розкрито організаційно-педагогічні засади організації навчальних занять з фізичного виховання зі студентами спеціальних медичних груп у ВНЗ, а також проаналізовано зміст загальних соціальних, загальнопедагогічних, загальнометодичних та специфічних принципів фізичного виховання, які реалізовувалися на заняттях зі студентами спеціальних медичних груп. Розглянуто організаційні аспекти навчальних занять зі студентами спеціальної медичної групи та проаналізовано методику їх проведення. Здійснено цілісний аналіз основних форм, методів і засобів фізичного виховання студентів спеціальної медичної групи.

**Ключові слова:** лікувальний напрям, фізичне виховання, студенти, спеціальна медична група, етапи, законодавча база, організаційно-педагогічні засади, принципи, методика проведення занять.

**Быгар Л. И. Становление и развитие лечебного направления в физическом воспитании студентов высших учебных заведений Украины (вторая половина XX – начало XXI века).** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Хмельницкая гуманитарно-педагогическая академия МОН Украины, Хмельницкий, 2015.

В диссертации осуществлен ретроспективный анализ развития лечебного направления в физическом воспитании студентов Украины во второй половине XX – начале XXI в. Охарактеризованы общие подходы к зарождению, становлению и развитию лечебного направления в физическом воспитании. Проанализированы этапы эволюции лечебного направления в физическом воспитании студентов.

Ретроспективный анализ становления лечебного направления показал, что с 1929 г. вошел в научную литературу термин «лечебная физическая культура». В исследованиях лечебного направления в физическом воспитании студентов вузов выделено четыре этапа. Первый охватывает 20–30-е годы XX в., когда были определены методические основы санитарно-бытовых условий проживания студентов. На втором этапе – 40–50-е годы XX в. – установлены стандарты физического развития студентов, проведены социально-гигиенические исследования образа жизни, питания и заболеваемости студентов. На третьем этапе (60–80-е годы XX в.) заложены методические основы изучения студенческих коллективов и разработаны предложения по рациональной

организации учебного процесса, оптимизации условий труда и быта студентов. С начала 90-х годов XX в. начался четвертый этап исследований, который продолжается и сегодня, где было проведено комплексное междисциплинарное изучение проблем здоровья студентов.

Установлено, что первым документом, который повлиял на развитие лечебного направления в физическом воспитании студентов второй половины XX века, было постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О мерах по дальнейшему развитию физической культуры и спорта» (1966 г.), в котором обращалось внимание на расширение сферы применения лечебной физкультуры. Обращение к нормативно-правовой базы показало ее многоуровневую структуру. Первый (высший) уровень – специальные законы, которые определяют основы государственной политики по физической культуре и спорту. Второй уровень – постановления Верховной Рады Украины и Кабинета Министров Украины, приказы Министерства образования и науки Украины. Третий уровень – указы Президента Украины по различным вопросам функционирования и развития сферы физической культуры и спорта в системе образования. Четвертый уровень – программно-нормативные документы, действие которых ограничено во времени.

Проведенный анализ работ ученых второй половины XX – начала XXI в. показал, что лечебное направление в физическом воспитании студентов с нарушениями здоровья рассматривается как педагогическая система, которая предусматривала формирование систематической двигательной активности, а также обобщала опыт улучшения состояния здоровья средствами физической культуры и спорта. В диссертации раскрыты общие подходы к организации физического воспитания как средства улучшения состояния здоровья студентов специальных медицинских групп во время обучения в вузе.

Определены организационно-педагогические основы (оздоровительно-профилактическое направление занятий; дифференцированный подход; создание положительной мотивации к занятиям физической культурой; профессионально-прикладная направленность занятий; психологическая подготовка студентов специальных медицинских групп к занятиям по физическому воспитанию; овладение студентами специальных медицинских групп навыками самоконтроля; сочетание аудиторных форм работы с самостоятельной работой студентов во внеучебное время). Общими функциями занятий по физическому воспитанию со студентами СМГ в период со второй половины XX – начала XXI в. были: учебная, тренировочная, оздоровительная, воспитательная, профессионально-прикладная. Организация физического воспитания студентов СМГ подчинялась общепедагогическим принципам личностного подхода, фундаментальности, гуманизации, демократизации педагогического процесса. Обобщение научного и практического опыта ученых позволило выделить конкретные общеметодические принципы (сознательности и активности, наглядности, доступности, систематичности, динамичности), а также специфические принципы физического воспитания (непрерывное и систематическое чередование нагрузок и отдыха, постепенное наращивание педагогических воздействий, адаптивное

сбалансирование нагрузок, циклическое построение системы занятий, пиковую и общеобразовательную адекватность направлений физического воспитания).

Рассмотрены содержание и методика проведения занятий по физическому воспитанию со студентами в специальных медицинских группах. Осуществлен целостный анализ основных форм, методов и средств физического воспитания студентов специальной медицинской группы.

**Ключевые слова:** лечебное направление, физическое воспитание, студенты, специальная медицинская группа, этапы, законодательная база, организационно-педагогические основы, принципы, методика проведения занятий.

**Byhar L. I. Forming and Development of Medicative Direction in Physical Education of Students of Higher Learning Institutions of Ukraine (Second Half of the XX – Beginning of the XXI Century).** – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2015.

A selective review and a stepwise research were made to define four stages of students' health-based physical education smooth functioning. The legislative framework of health-based physical education curriculum of under-study historical period is represented in the thesis. The focus revolves around the general pedagogical approaches to physical education, aimed at valuing and practicing appropriate physical activities that enhance SHNG (special health needs group) student's health and wellbeing during their studies at the institutions of higher learning. In this context, organizational and pedagogical principles of organization of regular PE classes with SHNG (special health needs group) students have acquired strong support from research. Furthermore, various concepts and social, pedagogical, methodological and specific principles of Physical Education implemented at the classes with special health needs group are introduced. While adapted physical education has the focus of adapting or modifying the curriculum, activities, or environment to meet the needs of students with disabilities, differentiated instruction has the focus of modifying the content, learning activities, outcomes, and environment to meet the needs of all diverse learners. The thesis presents holistic analysis of basic forms, methods and means of physical education of students of special health needs group.

**Key words:** medicative direction, physical education, students, special health needs group, stages, legislative framework, organizational-pedagogical bases, principles, methods of conducting lessons.

Підписано до друку 29.09.2015 р. Формат 60x84/16.  
Друк офсетний. Кегль Times New Roman. Ум. друк. арк. 0,9.  
Наклад 100 прим. Замовлення № 660.

Видавець ПП Заколотний М.І.  
м.Хмельницький, вул.Соборна, 55  
тел.: (0382)777-717  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи  
ДК №3770 від 28.01.2010 р.